

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ЕТОС

Лантух І. В.

У статті розглядається підприємницький етос як системне утворення, що включає до свого складу утилітарно-прагматичну активність соціального суб'єкта, етичну нормативність та особистісний потенціал на прикладі вітчизняного підприємництва кінця XIX – початку XX ст. Прикладом втілення підприємницького етосу на теренах вітчизняного підприємництва був О.М. Поль, який своїми зусиллями перетворив Кривбас у промисловий край. Постать О.М. Поля не була випадковою на теренах вітчизняного підприємництва. Вона лише підтверджує підприємницький етос як системне утворення, що доводить право його існування в підприємницькій практиці.

В статье рассматривается предпринимательский этос как системное образование, включающее в свой состав утилитарно-прагматической активностью социального субъекта, этическую нормативность и личностный потенциал в примере отечественного предпринимательства конца XIX – начала XX в. Примером воплощения предпринимательского этоса на территории отечественного предпринимательства был В.М. Поль, который своими усилиями превратил Кривбасс в промышленный край. Фигура А.Н. Поля не была случайной на территории отечественного предпринимательства. Она лишь подтверждает предпринимательский этос как системное образование, доказывает право его существования в предпринимательской практике.

Business ethos as a system formation included utilitarian and pragmatic activity of social subject, ethical normativity, personal capacity on the example of domestic business of late XIX - early XX centuries are analyzed in the article. Personality of O. M. Paul was an example of realization of business ethos in the domestic industry. Thanks to his efforts Kryvbass became an industrial district. Personality of O. M. Paul wasn't accidental in the sphere of domestic business. He confirms a businessman ethos as a system formation which establishes right to exist in business practice.

Лантух І. В.

канд. екон. наук,
доц. каф. ЕТтаП ХНАДУ
lantuh.igor@gmail.com

ХНАДУ – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків.

УДК 338.222

Лантух І. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ЕТОС

Феномен підприємництва не можна розглядати з точки зору лише економічного аналізу. Це, як довели сучасні дослідження, междисциплінарний феномен, який вимагає не тільки певний комплексний аспект аналізу: історичний, економічний, а й соціологічний, психологічний, філософський тощо. Проблема підприємницького етосу пов'язана із перспективним розвитком соціуму, із проблемою виживання останнього. Аналіз цього явища дасть можливість запобігти негативним наслідкам.

Спроби охарактеризувати це явище в багатоплановому аспекті знайшли свою реалізацію в працях Н. Зарубіна, де звертається увага на зв'язок підприємництва з історією національної культури та віросповіданням; М. Дерябіна та О. Пригожина - з організацією корпорацій та управління ними; Є. Сірого – з соціологічним аналізом даного явища; О. Салтикова, С. Лукова – з формуванням корпоративної культури, а також з виявленням етичної сторони підприємництва тощо.

Мета статті розглянути підприємницький етос як системне утворення, що включає до свого складу утилітарно-прагматичну активність соціального суб'єкта, етичну нормативність та особистісний потенціал підприємця. Показати на прикладі вітчизняного підприємництва кінця ХІХ – початку ХХ ст., як відбувалося становлення підприємницького етосу на теренах вітчизняної промисловості.

На наш погляд, проблему підприємництва треба аналізувати з точки зору такого феномена як «етос». «Етика» та «етос» - терміни родинні, котрі витікають із одного кореня. Проте останній термін не набув такого всеосяжного значення як перший. Не дивлячись на те, що вони близькі в етимологічному плані по значенню та сенсу, їх співвідношення можна визначити як загальне та особливе. Якщо «етика» означає сукупність правил і принципів, що знаходяться в основі моралі і виявляє, головним чином, нормативно-регулятивний потенціал останньої, то «етос» виражає суспільні переконання, включаючи і етичні, але не обмежуючись ними. Усі правила і принципи в різних суспільствах набувають різних відтінків. Тому етос – це клімат, в якому живе етика. Етос, перш за все, вказує на норів, куди включаються і характеристики поведінкової стратегії в цілому, що знаходить своє вираження в стилі та способі життя, в цілеспрямованості, як деякій життєвій мудрості, що наділяє життя людей раціональною упорядкованістю. Також він включає в себе і чуттєво-емоційну характеристику ментальної спрямованості, що транслюється у стереотип вчинків. Угорська дослідниця етосу Е. Анчел, досліджуючи це явище як систему, підкреслює, що він включає в себе моральні складові, які у повній мірі не проявляються у повсякденному житті, але у «знятому вигляді» обумовлені стійкою потребою людини до упорядкованості своєї життєдіяльності [1]. У певному сенсі етос можна уявити як первинну соціальну умову, яка програмує поведінку людини в її цілеспрямованості.

Більш предметно до цього феномену підходить польська дослідниця М. Оссовська, яка пов'язує етос з певним визначенням способу життя, що виник і визначився в якості самостійної одиниці, як результат соціальної взаємодії у конкретних історичних умовах. Як справедливо визначає авторка, етос є результатом змінюючої соціальної дійсності з її кореляціями у господарсько-економічному та, відповідно, духовному житті суспільства, які втілюються в стійкі поведінкові зразки та ідеали. Вона, посилаючись на свою роботу «Лицар та буржуа», досить докладно зупиняється на етосі таких спільнот, як лицарство, монашество, купецтво, буржуа, де значну увагу приділяється морально-етичній складовій, що знайшло відповідне відображення в кодексах, катехізисі, зводах [2]. Але поряд з морально-етичною складовою були присутні і інші компоненти, такі, як звички, традиції, пріоритети, смаки тощо, що створювали унікальну ментальність спільноти.

Що стосується підприємництва, то тут треба відмітити, що таж сама М. Оссовська, говорячи про підприємництво, зазначає про формування «особистісного зразка», який являє собою стійкий набір рис характеру, ціннісно-оціночної ієрархії, візуальної сторони поведінкової

активності, що втілена в манерах. Щодо «особистісного зразка», то це складне явище, яке включає в себе такі обов'язкові складові, як систему норм, що стали еталоном, наявність візуальної пізнавальної структури, яка закликає до наслідування. Умовою для формування «особистісного зразка» слід вважати соціальну результативну діяльність або зайнятість, з якою особистість себе ототожнює і яка є результатом її свідомого або без свідомого вибору [2].

Українським дослідником О.О. Проценко дається визначення поняття підприємницького етосу як креативно-інноваційної активності соціального суб'єкта на підставі торгівельно-комерційних відносин та фінансових операцій в єдності із атмосферою їх заохочення та згоди з боку державних інститутів та громадської думки. Визначається і структура підприємницького етосу, яка включає: 1) конче потрібну результативну діяльність, де результатом може бути предмет або продукт, послуга, договір, посередництво тощо; 2) нормативно-регулятивний механізм, який не тільки упорядковує, але й стимулює інноваційну діяльність соціального суб'єкта (адміністративно-правовий вплив на поведінку через циркуляцію документації); 3) морально-етична складова, єдність неформальних вимог до поведінки, які передбачають особистісний потенціал суб'єкта [3, с.71].

Важливою характеристикою підприємницького етосу є уявлення про особистісний потенціал суб'єкта діяльності не тільки в плані наявності особливих індивідуальних внутрішніх якостей характеру, але й у плані відповідних прийомів та навичок життя. Бо вмонтованість підприємця у торговельно-комерційну, організаційно-управлінську, посередницьку активність актуалізувала такі особистісні прояви, які сприяли успіху, що знайшов вираз в його прибутку, авторитеті, кар'єрному просуванні тощо. За В. Бакштановським та Ю. Согомоновим – це габітус [4].

Габітус (лат. *habitus*) означає не просто зовнішній вигляд людини, норов, а й практики, що засновані на норовах, структуровані структури, в яких втілилися і когнітивні процеси, і мотивації, що реалізовані в цілі та закріплені у стереотип, еталон вчинків і дії [5, с.105-108]. Цінність габітусу в тому, що він акумулює минулий досвід і є, за словами французького дослідника П. Бурдьє, продуктом історії. Ще габітус прагне породжувати «розумні» способи поведінки, що йдуть від «здорового глузду» й притаманні для конкретного соціального поля. Саме габітус прагне виключити будь-яке «божевілля», тобто поведінку, яка приречена на негативну оцінку в силу її несумісництва з об'єктивними умовами [5, с.108].

Проте, підприємницький етос, який включає креативну-іноваційну діяльність, відповідні їй нориви, що регулюються морально-етичною нормативністю, габітуси, що фіксують структуровані практики життя не вичерпує всього змісту останнього. Адже існування підприємницького етосу пов'язано з особистим потенціалом підприємця, який має багаторівневу систему рис характеру та стійкі тенденції поведінки. Наприклад, підприємницький етос включає в себе і підприємницьку етику як специфічну систему суспільної моральності, що пов'язана із господарською діяльністю в умовах ринкової економіки [4, с.385].

Тому підприємницький етос, з одного боку, це не стала константа, вона носить досить відносний та умовний характер, який існує незавершеним і непередбаченим. Причина цього досить прозора, а саме, внутрішні ресурси особистості невизначені заздалегідь і те, що вона виражає, не вичерпує її [6, с. 119].

Але особистісний потенціал суб'єкта підприємництва має і свою сталу константу. Сюди можна віднести: а) інтелектуально-когнітивні здібності (далекозорість, гнучкість); б) морально-вольові якості (фанатична відданість справі, методичність, гідність, дисциплінованість); в) комплекс екзистенційних переживань (постійна турбота, хвилювання, відповідальність); г) навички спілкування як комунікативність (вишуканий тон у манерах поведінки, у дотриманні правил пристойності) [3].

Усі ці складові особистісного потенціалу підприємництва налаштовані на збереження підприємницького етосу, на його стабільне існування. Це все, що вимальовує рельєфно образ підприємця і надає йому позитивного значення в соціокультурному полі соціальної дійсності. Хоча на противагу цього існує і деструктивна сторона особистісного потенціалу підприємництва, яка його руйнує і деформує. Сюди можна віднести такі риси особистості підприємця як егоцентризм, користолюбство, схематизм у діях та вчинках, що ведуть особистість до бездуховності.

В межах особистісного потенціалу підприємництва формується харизматичний тип особистості. Це людина, що наділена в очах його послідовників авторитетом, оснований на виключних якостях його особистості – мудрості, «святості». Він має свій образ, свої звички, діловий етикет. Як бачимо, підприємницький етос – це системне утворення, що включає до свого складу утилітарно-прагматичну активність соціального суб'єкта, етичну нормативність та особистісний потенціал. Його значення у соціумі досить значне і фіксується тим, що він: 1) оптимізує соціальні відносини; 2) доводить останні до стану гармонії; 3) визначає межі продуктивної діяльності суб'єктів у ринковій економіці; 4) включається у процес культуротворчості; 5) є абсолютною можливістю для здійснення адаптивно-комунікаційних практик; 6) визначає шляхи самореалізації та самоактуалізації людини.

Отже, підприємницький етос – це той клімат, в якому створені всі умови для реалізації свого потенціалу підприємцю, одного із головних акторів продуктивної сфери будь-якого соціуму.

Прикладом реалізації підприємницького етосу можуть бути наші вітчизняні підприємці кінця XIX – початку XX ст. Це ціла плеяда визначних людей, які були неординарними особистостями свого часу.

Яскравим прикладом є діяльність Олександра Миколайовича Поля – людини, яку при житті називали «новоросійським Колумбом» і яка своїми неймовірними зусиллями перетворила у промисловий край майже невідомий регіон на південному сході України, а саме Катеринослав. Маючи статус губернського міста – це було, за словами офіцерів Генерального штаба, що склали в середині XIX ст. опис Російської імперії, глухим захолюстям, яке у 1861 р. мало 13 217 мешканців, 1 791 будинок (99 – кам'яних, із них 20 державних), а вулиці, виключаючи Єкатерининський проспект, не мали зовсім назви. Полковник Генштабу В. Павлович прогнозував місту таку долю: «місто за своїм положенням ледве може піднятися з часом» [7]. Тому останнє було приречене, без майбутнього, ледве воно могло досягти високого ступеня розвитку фабричної та заводської промисловості, безколірне за архітектурою, де, як писав сучасник, буцегарню можна було вважати кращою будівлею в місті. Тому виникає закономірне питання: Якою енергією має володіти людина, щоб стільки сил віддати на пробудження цього захолюстя, щоб перетворити цей край на «американський Бостон»?

Слід відзначити, що цьому, мабуть, посприяло вже саме походження О.М. Поля, який на генетичному рівні сприйняв упертість, цілеспрямованість, енергійність та педантичність від батьків. Його батько був німцем, а мати українкою. По батьківській лінії дід його був уродженцем о. Езель, шотландським підданним, який пішов на службу до Катерини II та під час війни проти Турції за військові подвиги був нагороджений 1 500 десятинами землі у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії. По материнській лінії він був прямим спадкоємцем знаменитого отамана Павла Полуботка [8, с.41]. Звичайно, така родина не могла дати дитині поганої освіти. Він закінчує Полтавську губернську гімназію із срібною медаллю, володіючи у 18 років шістьма мовами, вступає до одного з самого престижного у Росії Дерптського університету на природничий факультет, складаючи при цьому 11 вступних іспитів і показуючи відмінні знання, що допомогло йому вступити відразу на другий курс. Це було неординарне і винятково. О. Поль закінчує університет у 1854 р., одержуючи ступінь «кандидата університету» і атестат, де відзначалося, що він має дуже гарні знання. Повернувшись додому, він займається господарством у своєму маєтку. Але з 1858 р. за рекомендацією Катеринославського дворянства він стає членом Катеринославського дворянського комітету по влаштуванню селянського побуту, що було пов'язано з підготовкою селянської реформи 1861 р. Тут у повній мірі виявився його організаційний талант, чуткість, гуманність. Він міг, як зазначали сучасники, «...із справедливістю приводити в узгодження протилежні інтереси поміщиків і селян». Це дало йому змогу у 30-річному віці побувати з делегацією у Санкт-Петербурзі, де він зустрівся із імператором Олександром II, у справах остаточного розгляду проекту реформи 1861 р., який відмітив, що це знаково, коли у вирішенні надзвичайно важливого питання перебудови імперії беруть участь і молоді сили [7]. Маючи деякий досвід громадської роботи, О.М. Поль виявляє свій талант і в подальшому: у 1861 р. він обирається членом Катеринославського губернського по селянським справам

присутствія, де працює над питаннями земельного устрою селян; у 1866 р. він є гласним губернських повітових зборів; у 1869 р. він обирається почесним мировим суддею Верхньодніпровського округу та головою Верхньодніпровського мирового з'їзду.

Його енергія не мала меж. Маючи освіту вищого гатунку, він з 1866 р. по 1872 р. активно працює у сфері середньої освіти. Так, О.М. Поль був членом Катеринославської губернської училищної ради, член піклувальної ради Катеринославської дворянської Маріїнської жіночої гімназії, почесний попечитель 1-го реального училища. Саме він, маючи кошти і хист до благодійництва, уже в цей час у 1-му реальному училищі обладнав «природознавчий» кабінет, подарував училищу чудову колекцію мінералів Кривого Рогу.

Але найбільше всього його принадою була наукова діяльність. Олександр Миколайович цікавився мінералогією, краєзнавством, етнографією, археологією. Він вивчав західноєвропейські і майже усі російські музеї, він був членом Одеського Імператорського товариства історії і старожитностей та різних археологічних товариств. Він колекціонер, який зібрав унікальну колекцію мінералів, археологічних та етнографічних артефактів. Він також мав чудову колекцію стародавніх рукописів та бібліотеку, яка була широко відома і за кордоном. Англійські колекціонери бажали її придбати за 200000 срібних доларів [8, 10, 11].

Усі ці чесноти О.М. Поля повинні були мати якусь результативність. І це сталося.

У 1866 р. біля правого берега р. Саксагань поблизу селища Кривий Ріг у Дубовій балці Поль відкрив велике родовище залізної руди, де відсоток заліза у загальній масі руди становив 67, 32 %. Він отримав підтвердження цьому з боку німецького професора мінералогії Штриппельмана з Горної академії м. Фрайберга про високу якість даного мінералу. Останній приїздив в Україну, щоб підрахувати загальні запаси родовища магнітної і червоної залізної руди. Лабораторні дослідження, що проводилися у Горному департаменті підтвердили прогноз і показали кількість заліза у руді до 70 %. Крім залізної руди відкривається родовища сланцю, каоліну, графіту.

У 1873 р. Російське технічне товариство в південній частині Криворізького басейну під керівництвом гірського інженера Г. Федосєєва провело геологічну розвідку, результати якої були опубліковані в журналі «Записки Імператорського російського технічного товариства», де підкреслювалося: «Усі руди можна вважати практично невичерпаними, по приблизним підрахункам, запасів руди у 10 000 млн. пудів, якщо розробка буде вестися на 21 метрів глибині. При щорічній продуктивності до 25 млн. пудів – цих руд вистачить на 2 століття». Прогнози професора Штриппельмана були підтверджені. В подальшому вони були підтверджені ще і у Морському міністерстві вченим Л. Семєчкіним, у Гірничому департаменті – С. Конткевичем [9, с. 201], а також німецьким гірничим інженером берг-майстром Гартунгом з міста Лобенштейна [7].

О.М. Поль бажав залучити до розробки родовища державу. Він писав доповідні записки на ім'я міністра державного майна А.О. Зеленого, де прохав надати йому виключне право на розробку родовища, а також будівництва чавуноливарного та залізобробного заводів на акціонерних правах. Проте О. Поль відповіді не одержав. Та і на це були причини. Як зазначав В. Лазебник, дослідника життя і діяльності О.М. Поля, розвивати промисловість в цьому районі було не вигідно, адже на той час процвітав Урал. Навіть коли О. Поль, разом із німецькими спеціалістами, довів високу якість руди, ніхто не захотів вкладати гроші в Дубову балку (район родовища) – майбутній Кривбас увесь час намагалися поховати, лобіюючи промисловість Уралу [10, с. 6].

Збагнувши потужний потенціал Кривбасу, О.М. Поль купує у власність Дубову балку і бере в аренду на 99 р. Криворізькі рудникові копальні [8, с. 42]. Але для розробки родовища потрібні були великі гроші. О.М. Поль робить все, щоб залучити до цього вітчизняних промисловців і підприємців. Але наштовхується «на стіну» непорозуміння, бо в цей час на сході Катеринославської губернії почалася розробка залізородного родовища поганої якості, тому поява нового родовища з високим відсотком заліза ставило під загрозу бізнес підприємців, які вже вклали капітал.

Проте енергія та заповзятливість О.М. Поля не мали меж. Він знову 26 лютого 1876 р. подав відповідну записку на ім'я міністра П.А. Валуєва з пропозицією будівництва за державний кошт чавуноливарного та сталеплавильного заводу, котрий би працював на криворізькій руді. О. Поль навіть визначив місце першого металургійного підприємства. Це – Миколаїв. Він аргументував вибір місцевості: поруч знаходяться донецьке вугілля, криворізька руда та чорноморський порт. При цьому необхідно збудувати залізницю, що дасть здешевлення металу і витіснить з вітчизняного ринку дорогий іноземний метал, якого щорічно довозили десь 8 млн. пудів на рік [11, с. 234]. О. Поль також наголошував на тому, що для розробки залізної руди треба створити акціонерне товариство, причому акціонерами повинні бути вітчизняні підприємці. Він навіть виклав основні його умови:

- «1) Я, О.М. Поль, зобов'язуюсь заснувати Товариство на паях, з присвоєнням йому назви «Криворізького гірничозаводського товариства» з капіталом у шість мільйонів карбованців;
- 2) товариство має мету організувати у Миколаєві завод для виготовлення не менш 1 мільйона бессемеровського металу на рік;
- 3) уряд, надаючи допомогу, слідкує за виконанням усіх умов;
- 4) уряд має право викуповувати паї;
- 5) у випадку затвердження урядом мого проекту я, Поль, зобов'язуюсь на протязі 3-х місяців надати на затвердження статут Товариства» [10].

Проте знадобилося ще 15 років, щоб родовище стало експлуатуватися і почав працювати перший завод. І то сталося це завдяки неземній енергії О.М. Поля, який у 1880 р. в Парижі з допомогою французьких інвесторів заснував «Акціонерне товариство Криворізьких залізних руд» з основним капіталом у 5 млн. франків. У грудні цього ж року між О. Полем та групою французьких бізнесменів на чолі з генеральним директором товариства Паризько-Ліонської залізниці Полем Талабо та директором товариства магнітно-залізних руд Моктаель-Гадид Альфонсом Парраном була підписана угода. На її підставі створилося закрите акціонерне товариство під назвою «Товариство Криворізьких залізних руд» (Societe anonume des minerais de Krivoi Rog) на 80-річний термін з уставним капіталом у 5 млн. франків. Уставний капітал ділився на акції – по 500 франків кожна, $\frac{1}{4}$ частина акцій, тобто 2500 штук, передавалася О. Полю. Окрім цього, він відразу одержав 1250000 франків готівкою. Зі свого боку, О. Поль передав товариству свій маєток Гданцевку та орендовані землі. Але О.М. Поль був переконаний: «Багатство, подібне Кривому Розі, не може, як я гадаю, бути надбанням іноземців: воно надто цінне і бажано залишити його у власності благонадійних російських людей. Переважання ж іноземців у підприємстві буде прирівнюватися відчуженню у їх руки такої багаточінної власності» [11, с. 236]. Тут ми бачимо О.М. Поля як патріота, далекоглядну особистість, яка дбала про сьогодення і майбутнє своєї рідної землі. Дослідники, оцінюючи діяльність О.Поля, писали, що треба було мати велику енергію та майже нелюдські зусилля, щоб поставити велику справу на належний шлях [7]. Цьому підтвердження були факти. У 1899 р. засноване О. Полем товариство мало вже 7 залізрудних родовищ, на яких працювало 850 чоловік, що добували 25, 5 млн. пудів руди.

Проте підприємство вимагало належну інфраструктуру. І О.М. Поль розуміє, що темпам росту гірничозаводської промисловості заважає відсутність залізної дорожньої інфраструктури. Підтвердженням цього були темпи розробки родовищ. Так, наприклад, у 1882 р. промислова потужність Саксаганського родовища становила 1 млн. пудів, у 1883 р. – 1,5, а у 1885 р. – 2, 6 млн. пудів руди [11, с. 236]. Видобута руда, як правило, накопичувалася біля рудників, оскільки не було добрих шляхів та практикувався «дідівський» метод її вивезення. Знадобилося 10 років, щоб О. Поля почув уряд. Лише у 1884 р. були виділені кошти, на які була збудована залізниця, що з'єднала Донбас і Кривий Ріг. Так з'явилася Катерининська (нині Придніпровська) залізниця, яка дала поштовх інтенсифікації промислового виробництва у цих регіонах. Пізніше продовжили Саксаганську та відкрили Інгулецьку гілки залізниці, які з'єднали рудники південної та північної частини Криворізького басейну [12, с. 97]. Бо вже в 1885 р., тобто в перший рік експлуатації залізниці, нею було перевезено із Саксаганського родовища 2, 1 млн. пудів руди при видобутку у 2, 6 млн. пудів [9, с. 28].

Бурхлива енергія О.М. Поля не давала йому спокою і він став ініціатором будівництва залізного мосту через р. Дніпро у м. Катеринославі. Це було вкрай важливо і необхідно. Результатом цього була поява Каменського, Брянського та цілого ряду інших чавуноливарних, ливарних, рельсопрокатних та інших заводів [13, с.146]. Та й само товариство Криворізьких залізних руд вже у 1900 р. видобувало майже 24 млн. пудів руди, «Дубова балка» - 41, 4 млн. пудів [11, с. 237], а це велика потреба у переробці та транспортуванні готової продукції. Так що налагоджена інфраструктура слугувала справі і процвітанню регіону.

Таку заповзятливість та енергійність О.М. Поля було оцінено ще за життя. З нагоди 100-річчя Катеринослава (1887 р.), міський голова О. Яковлев у своєму виступі зазначив, що «за розвиток гірничої промисловості у краї взявся 15 років потому один із наших шановних та освічених співгромадян О.М. Поль. Його блискучій енергії, невтомній діяльності і величезним витратам ми зобов'язані тим, що залізно-рудні наші багатства зробилися найвідомішими не тільки на нашій батьківщині, але й в усій Європі, що залучило до нас і своїх і іноземних підприємців разом з їх великими капіталами» [14]. Постановою міської управи ім'я О.М. Поля було занесене на почесну мармурову дошку у залі міської думи і він був обраний почесним громадянином Катеринослава. А в 1889 р., за рік до смерті, було підняте питання про заснування йому пам'ятника, а губернське дворянське зібрання прийняло рішення про те, щоб розмістити його портрет у залі Потьомкінського палацу і затвердити стипендію його імені у Санкт-Петербурзі для студентів гірничого інституту і для учнів 1-го Катеринославського реального училища.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо зробити висновок, що постать О.М. Поля не була випадковою на теренах вітчизняного підприємництва. Вона лише підтверджує підприємницький етос як системне утворення, що включає до свого складу утилітарно-прагматичну активність соціального суб'єкта, етичну нормативність та особистісний потенціал. В Україні існує ціла палітра вітчизняних підприємців кінця ХІХ – початку ХХ ст., а саме представники родини Алчевських, Терещенків, Симиренків-Яхненків, Русових тощо, котрі могли б підтвердити існування підприємницького етосу, що доводить право його існування в підприємницькій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анчел Э. Этос и история / Э. Анчел; пер. с венг. – М.: Мысль, 1988. – 126 с.
2. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Исследование по истории морали / М. Оссовская.; пер. с польск. – М.: Прогресс, 1987. – 528 с.
3. Проценко А.А. Предпринимательский этос: понятие, структура, место в социокультурной коммуникативности / А.А. Проценко // Гуманитарний часопис. – 2010. – № 4. – С. 68–75.
4. Бахитановский В.И. Этос / В.И. Бахитановский, Ю.В. Согомонов // Этика: энциклопедический словарь. – М.: Гардарики, 2001. – 671 с.
5. Бурдьё П. Практический смысл / П. Бурдьё: пер. с франц. – СПб.: Алетейя, 2001. – 562 с.
6. Мунье Э. Персонализм / Э. Мунье // Французская философия и эстетика ХХ века. – М.: Искусство, 1995. – 271 с.
7. Соромитько Е. Александр Поль – безумный упрямец и человек, воскресивший Екатеринославль. – Официальный сайт. – Режим доступа <http://zn.ua>.
8. Яворницкий Д. Музей А.Н. Поля / Д. Яворницкий // Памяти А.Н. Поля. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1997. – С. 40–45.
9. Романченко Г.Н. Александр Николаевич Поль / Г.Н. Романченко // Труды Института истории естествознания и техники. – М., 1960. – Т. 33. – 215 с.
10. Лазебник В.И. Неутомимый искатель / В.И. Лазебник // Памяти А.Н. Поля. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1997. – С. 5–13.
11. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні. На матеріалах торгово-промислової статистики ХІХ ст. / Т. Лазанська. – К.: НАН України, 1990. – 262 с.
12. Хахлюк А.М. З історії становлення залізничного комплексу України (60-90-ті роки ХІХ ст.) / А.М. Хахлюк // Історія народного господарства та економічної думки України: міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 33–34 / Редколегія: Т.І. Дерев'янкін (відп. ред.). – К., 2002. – С. 96–104.
13. Тихонов Б.В. Каменноугольная промышленность и черная металлургия России во второй половине ХІХ в. – М.: Наука, 1988. – 153 с.
14. Поль Александр Николаевич – Официальный сайт. – Режим доступа <http://zn.ua>.